

УДК 376:353:3.071 ("21"11/2017"21")

DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2021.77.239310>**СВІТЛАНА ШЕВЧЕНКО**ORCID <http://orcid.org/0000-0002-0432-8893>*(Київ)**Place of work: Department of History and Philosophy of Education Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine**Country: Ukraine**E-mail: shevchenko_s_n@ukr.net*

НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ЦЕНТРИ ЯК РІЗНОВИД РОЗВИТКУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ 2011-2017 РР.)

У статті представлено результати аналізу історико-педагогічної літератури та нормативно-правових документів у галузі освіти історичні передумови відкриття навчально-реабілітаційних центрів (НРЦ). З'ясовано їх особливості діяльності у контексті актуальних підходів шкільної освіти для дітей з особливими потребами. Обґрунтовано актуальність проблеми розвитку навчально-реабілітаційних центрів які зумовлені освітніми потребами, складними порушеннями розвитку дітей з особливими потребами, діяльність якого передбачає здійснення комплексних реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я, здобуття освіти відповідного рівня, розвиток та корекцію їх порушень. До основних завдань різних типів НРЦ належали: забезпечення права дітей із складними вадами розвитку на здобуття відповідного рівня дошкільної та загальної середньої освіти відповідно до їх можливостей, здібностей з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку; забезпечення ранньої соціалізації та підготовки таких дітей до здобуття відповідного рівня дошкільної та загальної середньої освіти шляхом спеціально організованого навчально-виховного процесу в комплексі з психолого-педагогічною, медичною, фізичною, соціальною реабілітацією; формування громадянської позиції, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свої дії; забезпечення системного кваліфікованого психолого-медико-педагогічного супроводу дітей з урахуванням стану їх здоров'я, особливостей психофізичного розвитку; надання реабілітаційних послуг згідно з індивідуальною програмою реабілітації дитини-інваліда; надання психолого-педагогічної допомоги батькам (особам, які їх замінюють), які виховують дітей-інвалідів, з метою залучення їх та дітей до навчально-виховного та реабілітаційного процесу.

Визначено, що теоретичні основи створення навчально-реабілітаційних центрів передбачали різноманітність та універсальність. Їх особлива роль полягала у забезпеченні інноваційного розвитку вітчизняної реабілітаційної педагогіки що і було найкращим забезпеченням у навчально-виховному розвитку (корекції порушень мовлення тощо) у дітей з особливими потребами. Доведено, що їх особливості умов виховання, навчання, утримання дітей в навчально-реабілітаційних центрах визначалися гнучкою системою навчальної, виховної та корекційно-реабілітаційної роботи; створенням спеціальних умов для корекційної спрямованості навчання, виховання та подолання порушень фізичного та психічного розвитку, формування мовлення та інших психічних процесів, поліпшення стану здоров'я з урахуванням характеру порушення розвитку; здійсненням індивідуального та диференційованого підходу у навчанні та реабілітації дітей із складними вадами розвитку відповідно до особливостей навчально-пізнавальної діяльності з урахуванням характеру порушення розвитку.

Ключові слова: навчально-реабілітаційні центри (НРЦ); діти з особливими потребами; шкільна освіта; комплексні реабілітаційні заходи; розвиток; корекція порушень.

Постановка проблеми. Сучасне законодавство України в галузі освіти забезпечує правові засади подальшого розвитку системи освіти в частині створення умов для навчання, реабілітації, соціальної адаптації, інтеграції в суспільство дітей з особливими потребами. Нині реформування загальної середньої освіти спрямоване на «розширення функцій, надання нових освітніх послуг, а отже максимальне збереження та використання висококваліфікованих фахівців та матеріально-методичної бази тощо» для дітей з особливими потребами (Литовченко, 2017).

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту», розділу IV Національного плану дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», затвердженого Указом Президента України від 12 березня 2012 р. №

187 було затверджено нове «Положення про навчально-реабілітаційний центр», яке визначало організаційні засади діяльності навчально-реабілітаційного центру незалежно від форми власності та підпорядкування. Ці та інші нормативно-правові документи були розроблені і спрямовані на розвиток шкільної освіти для дітей з особливими потребами, зміни у сучасному українському суспільстві які актуалізували нові різнотипні заклади для цих дітей. У них вони могли адаптуватися до навчально-виховного процесу не залежно від своїх особливостей, до нових умов життя, визначення свого місця у соціумі. Напрями державної освітньої політики сприяли у реалізації прав на рівний доступ до якісної освіти, забезпечення можливостей для особистісного інтелектуального і професійного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. У цей час діти з особливими потребами могли здобувати освіту у різних типах загальноосвітніх навчальних закладів: спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах (спеціальні загальноосвітні школи з продовженим днем, школи-інтернати, спеціальні навчально-виховні комплекси, об'єднання, навчально-реабілітаційні центри далі - НРЦ), загальноосвітніх школах зі спеціальними та інклюзивними класами. Для учнів, які за станом здоров'я не могли відвідувати навчальний заклад, місцеві органи управління освітою організовували індивідуальне або дистанційне навчання (Литовченко, 2017).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія дослідження свідчить, що у роки незалежності було визначено нову методологію розвитку спеціальної освіти (В. Засенко, А. Колупаєва, О. Таранченко та ін.), яка передбачає: створення умов для здобуття дітьми різних освітніх рівнів, не залежно від стану здоров'я, зокрема, наявності тих чи інших порушень психофізичного розвитку; спрямування освіти на задоволення потреб дітей та їхніх батьків шляхом надання освітніх послуг (до яких відносимо і реабілітаційні, корекційно-розвиткові тощо); розширення мережі навчальних установ та надання батькам прав вибору освітньої моделі для своєї дитини.

Мета статті показати навчально-реабілітаційні центри як різновид розвитку середньої освіти для дітей з особливими потребами у 2011-2017рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна інновація полягає у забезпеченні права вибору варіативних моделей здобуття освіти дітьми з особливими потребами. З огляду «на запит батьків – основних замовників освітніх послуг, захисників інтересів дитини» у досліджуваний період було відкрито освітньо-реабілітаційні середовища відповідно до потреб кожної дитини (Литовченко, 2017). Метою розвитку мережі НРЦ було відкриття цих закладів у регіонах України (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 20.11.2012 «Про затвердження перспективного плану розвитку навчально-реабілітаційних центрів») (Положення про..., 2012).

Аналіз літературознавчих джерел свідчить про те, що ще у середині 90-х років ХХ ст., за ініціативи недержавних організацій і батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку та підтримки міжнародних недержавних фондів було відкрито навчально-реабілітаційні центри як спеціальні заклади нового типу. Контингент вихованців становив: діти з аутизмом, складними комплексними порушеннями, які мали обмеження у навчанні в традиційних закладах. З'ясовано, що перше «Положення про навчально-реабілітаційний центр» було у 1997р. і, в 2012 році розроблено та затверджено нове Положення (далі – НРЦ), відповідно НРЦ – загальноосвітній навчальний заклад для дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку, діяльність якого передбачала здійснення комплексних реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я, здобуття освіти відповідного рівня, розвиток та корекцію порушень (Наказ МОН України від 16 серпня 2012 року). НРЦ це інноваційний, новий тип навчального закладу де реабілітація розглядалася як комплексний процес, у контексті якого психолого-педагогічний супровід був одним з основних. До завдань НРЦ належали:

- забезпечення права дітей із складними вадами розвитку на здобуття відповідного рівня дошкільної та загальної середньої освіти відповідно до їх можливостей, здібностей з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку;
- забезпечення ранньої соціалізації та підготовки таких дітей до здобуття відповідного рівня дошкільної та загальної середньої освіти шляхом спеціально організованого навчально-виховного процесу в комплексі з психолого-педагогічною, медичною, фізичною, соціальною реабілітацією;
- формування громадянської позиції, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свої дії;
- забезпечення системного кваліфікованого психолого-медико-педагогічного супроводу дітей з урахуванням стану їх здоров'я, особливостей психофізичного розвитку;
- надання реабілітаційних послуг згідно з індивідуальною програмою реабілітації дитини-інваліда;
- надання психолого-педагогічної допомоги батькам (особам, які їх замінюють), які виховують дітей-інвалідів, з метою залучення їх та дітей до навчально-виховного та реабілітаційного процесу.

Особливості умов навчання в НРЦ визначалися такими чинниками:

- гнучкою системою навчальної та корекційно-реабілітаційної роботи;
- створенням спеціальних умов для корекційної спрямованості навчання, виховання та подолання порушень фізичного та психічного розвитку;
- здійсненням індивідуального та диференційованого підходу у навчанні та реабілітації дітей.

Важлива роль навчально-реабілітаційних центрів була у забезпеченні права на освіту в поєднанні з комплексною реабілітацією учнів. Тому реабілітаційне відділення, у якому надавали корекційно-розвиткові послуги постійному контингенту (діти з особливими освітніми потребами, які були учнями НРЦ) та змін-

ному (вихованці дошкільних навчальних закладів з інклюзивними групами, учні класів з інклюзивним навчанням та спеціальних класів ЗНЗ, учні, які навчалися за індивідуальною формою та інші), було невід'ємною структурною складовою НРЦ. Кількість учнів центру не повинна була перевищувати потужності закладу; для дітей працювало обладнане реабілітаційне відділення; обладнані кабінети для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг відповідно до профілю центру. Також заклад міг мати змінний контингент дітей.

Відповідно до «Плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року», затвердженого Наказом МОН від 21.12.2009 р. № 1153 було передбачено питання щодо утворення навчально-реабілітаційних центрів на базі спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів, залучення фахівців і використання обладнання зазначених шкіл з метою поліпшення навчання дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, в класах з інклюзивним навчанням і спеціальних класах загальноосвітніх навчальних закладів. Тому у структурі НРЦ створювалися центри раннього втручання, консультативні пункти для батьків, ресурсні центри інклюзивної освіти, соціально-психологічні служби і, почали працювати НРЦ створені на базі спеціальних шкіл-інтернатів для дітей із порушеннями слуху, зору, що використовували потенціал, ресурси цих закладів і утворювалися різні моделі НРЦ для дітей із складними порушеннями розвитку, а саме:

для дітей, які мають порушення слуху у поєднанні з іншими порушеннями;

для дітей, які мають порушення зору у поєднанні з іншими порушеннями;

для дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку у поєднанні з іншими порушеннями;

для дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату у поєднанні з іншими порушеннями;

для дітей з розладами спектру аутизму.

Прикладом була низка спеціальних шкіл на базі яких створено НРЦ:

для дітей зі зниженим слухом на базі якої вперше у 2001 р. було створено «Кам'янець-Подільський багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр» (директор – І. Ганушкевич, до 2016 року – О. Доложевський);

спеціальна школа для слабочуючих дітей де було створено у 2008 р. Багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр, у 2012 р. розширив спектр послуг, започаткував напрями роботи на запит часу і функціонував як «Багатопрофільний навчально-реабілітаційний ресурсно-методичний центр корекційної роботи та інклюзивного навчання» (м. Дніпро), а згодом відкрилося на базі Центру реабілітаційне відділення для дітей з розладами аутичного спектра (директор – І. Родименко);

спеціальної школи для глухих дітей у 2011 р. було відкрито «Чернівецький обласний навчально-реабілітаційний центр № 1» (директор – О. Савчук);

у 2016 р. на базі спеціальної школи для глухих дітей № 6 створено перший НРЦ (директор – Л. Шевченко) де надавався значний спектр освітніх та реабілітаційних послуг, які надавали різні установи, актуальним було створення інформаційної бази послуг для батьків, фахівців, управлінців.

На базі *Благодійної установи НРЦ «Джерело» м. Львова* було створено Львівський міський центр реабілітації (1990), засновано батьками відділення розвитку дитини з тяжкими порушеннями зору, руху та ін.; комунального загальноосвітнього навчального закладу I-II ступенів «Навчально-реабілітаційний центр №17» м. Києва (директор Остапенко Л.); комунального закладу Львівської обласної ради КЗ ЛОР Навчально-реабілітаційного центру I-II ст. «Довіра»; комунального закладу освіти «Дніпропетровський навчально-реабілітаційний центр №10» та ін. У центрах за наявності матеріально-технічної бази та відповідних фахівців за погодженням із засновником було створено класи (дошкільні групи) для дітей з особливими освітніми потребами, незумовленими складними порушеннями розвитку:

для дітей з порушенням слуху;

для дітей з порушенням зору;

для дітей з порушенням інтелектуального розвитку;

для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату;

для дітей з тяжкими порушеннями мовлення;

для дітей з розладами спектру аутизму;

у багатопрофільних центрах – для дітей із порушеннями зору, слуху, інтелектуального розвитку, опорно-рухового апарату, тяжкими порушеннями мовлення, розладами спектру аутизму («крім легких»). Дошкільні групи та класи забезпечували здобуття дошкільної та/або загальної середньої освіти відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти та Державних стандартів загальної середньої освіти та діяли відповідно до Положення про спеціальну загальноосвітню школу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 14.06.03.2000 № 964 (Про затвердження..., 2000).

На підставі науково-педагогічної літератури та положення НРЦ встановлено, що особливості структури НРЦ які були створені у межах середньої загальноосвітньої школи-інтернату полягали у тому, що було передбачено три варіанти здобуття освіти, а саме: загальноосвітня підготовка та корекційно-розвивальне навчання, компенсаторно-адаптаційне навчання, реабілітаційне навчання (індивідуально сплановане навчання для дітей зі складними комплексними порушеннями); функціонували відділення медичної реабілітації, корекційно-виховної роботи та розвитку дитини, професійно-технічної освіти, соціально-пси-

хологічна служба. З'ясовано, що в досліджуваний період в Україні діяли різнотипні заклади нового типу, однаковим для всіх була реалізація системного підходу до корекційної спрямованості навчально-виховного процесу. Різницею були порушення дітей яке забезпечувалося особливостями реабілітаційного напрямлення. Визначено, що у створенні НРЦ використано кадровий потенціал спеціальних шкіл, медичних працівників, психологів, соціальних педагогів, а також взято матеріальний ресурс спеціальних шкіл, що сприяв забезпеченню комплексного процесу реабілітації дітей з особливими потребами.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, доведено роль різних типів закладів НРЦ у роботі корекційної як складової навчальної, яка потребувала розширення функцій, а отже надання освітніх та реабілітаційних послуг відповідно до потреб кожної дитини. Також висвітлено особливості діяльності навчально-реабілітаційних центрів як інноваційного, нового типу навчального закладу на теренах України та виділено їх напрями роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Литовченко С. Навчально-реабілітаційний центр як сучасна форма організації освіти дітей з порушеннями слуху. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2017. Вип. 1. 2017. С. 78–85.
- Міністерство освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/>
- Положення про навчально-реабілітаційний центр : наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 16.08.2012 р. № 920. URL: <https://studfile.net/preview/5242153/page:26/#52>
- Про затвердження Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 р. № 964. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1219-08#Text>

REFERENCES

- Lytovchenko, S. (2017). Navchalno-reabilitatsiyni tsestr yak suchasna forma orhanizatsii osvity ditei z porushenniamy slukhu [Educational and rehabilitation center as a modern form of education of children with hearing impairments]. *A special child: education and upbringing*, 1, 78-85 [in Ukrainian].
- Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [The Ministry of Education and Science of Ukraine]. (2021). Retrived from: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/> [in Ukrainian].
- Polozhennia pro navchalno-reabilitatsiyni tsestr [Regulations on the training and rehabilitation center] No. 920. (2012). Retrived from <https://studfile.net/preview/5242153/page:26/#52> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Polozhennia pro spetsialnu zahalnoosvitniu shkolu (shkolu-internat) dlia ditei, yaki potrebiut korektsii fizychnoho ta (abo) rozumovoho rozvytku [About the statement of the Situation on special comprehensive school (boarding school) for children who need correction of physical and (or) mental development] No. 964. (2000). Retrived from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1219-08#Text> [in Ukrainian].

SVITLANA SHEVCHENKO

EDUCATIONAL AND REHABILITATION CENTER AS A TYPE OF SECONDARY EDUCATION DEVELOPMENT FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS (2011-2017 PP.)

The article presents the results of the analysis of historical and pedagogical literature and regulatory documents in the field of education, historical prerequisites for the opening of educational and rehabilitation centers (NRC). The peculiarities of their activity in the context of the current approaches of school education for children with special needs are clarified. The urgency of the problem of the development of educational and rehabilitation centers due to educational needs, complex developmental disorders of children with special needs is substantiated, the activity of which provides for the implementation of complex rehabilitation measures aimed at restoring health, obtaining an education of the appropriate level, developing and correcting their disorders. The main tasks of various types of NRC were: ensuring the right of children with complex developmental disabilities to receive an appropriate level of preschool and general secondary education in accordance with their capabilities, abilities, taking into account individual characteristics of development; ensuring early socialization and preparation of such children for obtaining an appropriate level of preschool and general secondary education through a specially organized educational process in combination with psychological and pedagogical, medical, physical, social rehabilitation; formation of civic position, self-esteem, readiness for work, responsibility for their actions; provision of systematic qualified psychological, medical and pedagogical support of children, taking into account their state of health, characteristics of psychophysical development; provision of rehabilitation services according to an individual rehabilitation program for a disabled child; providing psychological and pedagogical assistance to parents (persons replacing them) who are raising children with disabilities, in order to involve them and children in the educational and rehabilitation process.

It was determined that the theoretical foundations of the creation of educational and rehabilitation centers provided for diversity and universality. Their special role was to ensure the innovative development of domestic rehabilitation pedagogy, which was the best provision in educational and educational development (correction of speech disorders, etc.) for children with special needs. It is proved that their peculiarities of the conditions of upbringing, education, maintenance of children in educational and rehabilitation centers were determined by a flexible system of educational, educational and correctional and rehabilitation work; the creation of special conditions for the correctional orientation of training, education and overcoming violations of physical and mental development, the formation of speech and other mental processes, improving health, taking into account the nature of developmental disorders; implementation of an individual and differentiated approach in teaching and rehabilitation of children with complex developmental disorders in accordance with the peculiarities of educational and cognitive activities, taking into account the nature of developmental disorders.

Keywords: *educational and rehabilitation centers (NRC); children with special needs; school education; complex rehabilitation measures; development; correction of violations.*